

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

vak, maar vooral ook de moed van degenen die wij trachten te helpen.

Nieuw licht op lange schaduwen van psychotrauma

Bespreking van

Marianne Leuzinger-Bohleber (2015). *Finding the body in the mind — Embodied memories, trauma and depression*. London: Karnac Books. ISBN 978 1 78220 209 7, 320 pp., £ 25.59

JOEY STAM

Het woord ›inspiratie‹ valt nogal eens in dit boek, en door de grote rijkdom aan gevalsbeschrijvingen, onderzoeksprojecten en bondige samenvattingen van onderzoeksgegevens is het eigenlijk moeilijk om geen inspiratie in dit boek te vinden. Professor Leuzinger-Bohleber, sinds kort emeritus directeur van het Sigmund-Freud-Instituut in Frankfurt, wil vooral een lans breken voor hoe kennis van de hedendaagse cognitieve en neurowetenschappen inspirerend kunnen zijn voor de psychoanalyse, en dan met name kennis van de *embodied cognitive science*. Binnen de cognitieve wetenschappen is er een stroming ontstaan die de computer- of pakhuismetafoor van gedachten en geheugen als achterhaald beschouwt, en deze functies in termen van neurale netwerken beziet. De repeterende interactie van het organisme met zijn omgeving heeft zijn vorm en beslag gekregen via de sensorisch-motorische paden: neuron vindt neuron. Wat niet bezet raakt, sterft af, en sporen die gelegd zijn, worden verstevigd, tot er een

duidelijke structuur ontstaan is, die intelligent reageert op nieuwe situaties. Er komt bij dit proces eigenlijk geen enkele sturing ›van boven‹ kijken, want het gaat om een soort neuronaal darwinisme. Op deze manier is geheugen veel meer een functie van het gehele organisme, een complex, dynamisch, hercategoriserend en interactief proces, dat dus altijd ›belichaamd‹ (*embodied*) is.

Waar liggen hier snijvlakken met de psychoanalyse? Zoals de titel al duidelijk maakt, gaat het hart van dit boek uit naar getraumatiseerde patiënten en hun stemmingsklachten. Het perspectief van *embodied memories* biedt professor Leuzinger een model hoe transgenerationeel psychotrauma doorgegeven kan worden, bijvoorbeeld hoe interacties met getraumatiseerde ouders, zoals ouders die kinderen waren in tijd van oorlog, depressogeen kunnen zijn. In zulke levensgeschiedenissen komen daar niet zelden nog eens acute psychotrauma bovenop. Eerdere generaties psychoanalytici werkten al uit dat men bij psychotrauma een inbreuk kan voelen op de eenheid van lichaam en geest, een intrusie. Allerlei minieme triggers in het dagelijkse leven kunnen dan tot aperte klachten en symptomen leiden. De auteur ziet het model van embodied memories hierbij aansluiten, want de neerslag van het psychotrauma is te bezien als een belichaamd patroon. In de uitgebreide casuïstiek maakt de auteur duidelijk hoe juist deze embodied memories gaan opvallen en bewerkbaar worden, dat er dus betekenis, *mind*, gevonden kan worden in wat zich als *body* lichamenlijk aandient. Als voorbeeld wordt minutieus beschreven hoe een overdonderende eerste contactname van een analysant wel degelijk later in de analyse de geleden familiegeschiedenis afspiegelde. Een ander

voorbeeld laat zien hoe de auteur als psychoanalytica via het opspelen van eigen restverschijnselen van geleden kinderpolio — een onderbelicht leed in de psychoanalytische literatuur — toegang kon krijgen met dit afgesplitste deel van analysant, dat in dit geval de sleutel vormde tot begrip van haar emotionele ontregeling.

Professor Leuzinger sluit zich aan bij haar man in de claim hoe nodig en heilzaam het is dat er in de behandeling van psychotrauma er een reconstructie komt van wat er gebeurd is, geen loochening van de feiten of feitelijkheid. Ook al zijn feiten mogelijk niet meer precies te achterhalen, een kern ervan is juist behouden en afgespiegeld in de pathologie en overdrachtsconstellatie.

Dat er in de biografie van zwaar depressieve patiënten de lange schaduwen van psychotraumata te vinden zijn, was de bijvangst van het grote depressieonderzoek (LAC). Omdat elke depressie haar eigen gezicht heeft, dient een behandeling de individuele wortels van het depressieve functioneren bewust te maken. In de studie kwamen enorm veel verliezen en aan de oorlog gerelateerd geweld te voorschijn. Opvallend was ook hoe de analysanten, terugblikkend op hun verleden, aangaven dat ze zo blij waren dat ten behoeve van hun kinderen het geluk was de ‘depressieve navelstreng’ door te knippen: hun kinderen konden ongehinderd doorgroeien. Onder andere dit besef maakt dan ook de inspanning in het kader van *outreaching*-psychoanalyse voorstelbaar. Zo worden er vanuit het instituut projecten ondernomen op scholen ten behoeve van risicokinderen. Een heel ander project is hulp aan vrouwen die voor verscheurende keuzen gesteld zijn, zoals zwangerschapsafbreking bij prenatale diagnostiek.

Tot zover een wandeling door de vele thema's van dit boek. Het begin van het boek poogt

een plaatsbepaling binnen het vraagstuk wetenschap en psychoanalyse te zijn. Klinisch en buitenklinisch onderzoek worden scherp onderscheiden, en dat lijkt een zeer werkzame kapstok op te leveren om de verschillende beschreven projecten een eigen plaats te bieden. Psychoanalyse als *Wissenschaft* — in de brede betekenis van ‘kennis genereren’ — heeft haar eigen onderzoeksdomein, het onbewuste, en ook de eigen methode, namelijk klinisch werk en conceptueel onderzoek. Daarnaast is er het buitenklinische onderzoek, zoals effectmetingen en het projectmatig inzetten van interventies. Hiermee geeft professor Leuzinger ten volle gestalte aan de Frankfurtse traditie van interdisciplinaire dialoog. Uit een studie waarin analysepatiënten uit het depressieonderzoek in het slaaplaboratorium en met een MRI-scanner gemeten werden, is bijvoorbeeld gebleken dat de resultaten hoopgevend waren: er waren namelijk aanwijzingen voor structurele verandering in emotieregulatie. Ook het Zürichse systeem van droomcoderingen is wederom een boeiend terrein waar het boek toegang toe biedt. Het uitwaaiende karakter van dit boek maakt het zonder meer een goudmijn. Het boezemt ontzag in voor de productiviteit van professor Leuzinger en haar vermogen de pendel te maken tussen minutieuze klinische observaties tegenover denken in grote interdisciplinaire lijnen tot epigenetica toe. Ook wat betreft de waarde van een goed maatschappelijk ingebed instituut en hoe terecht de recente uitgereikte Sigourney Award is.

Het is echter op de rand van *overkill*. Menig onderwerp moet helaas een geduldige uitleg missen. Literatuurverwijzingen lijken ook niet altijd uitkomst te bieden, omdat er veel naar eigen werk verwezen wordt, waar weer precies dezelfde uitleg te lezen is. Juist over wat me zo interessant voorkwam, de *embo-*

died memories, blijf ik met nogal wat vragen achter. Is betekenisgeving, duiding, dan zoiets als sturing aanbrengen die in het neuronale model ontbreekt, post hoc, *après coup*? Hoe is dergelijke vorming van herinnering, worden van een persoon, dan weer in het *embodied model* te plaatsen? Het lichaam verandert immers mee, maar wat zegt dat over de waarde van de herinnering als bouwsteen voor biografie en identiteit? Ook ben ik benieuwd of er in breder verband van psychotherapie of gezondheidszorg toepassing gevonden wordt voor deze benadering, naast de cognitieve psychologie en kunstmatige intelligentie, om er mogelijk meer voeling bij te krijgen. Hoe dan ook, ik had dit boek niet willen missen om bij de tijd en geïnspireerd te blijven in precies de materie die de ondertitel aangeeft.

Over perversies

Bespreking van

Sergio Benvenuto (2016). *What are perversions? — Sexuality, ethics, psychoanalysis*. London: Karnac Books. ISBN 978 1 78220 327 8, 212 pp., £ 22,39

JAAP UBBELS

Sergio Benvenuto is een in Rome gevestigde filosoof en psychoanalyticus, wiens naam niet in het IPA Roster voorkomt. Uit de verstrekte personalia blijkt echter dat hij een indrukwekkende wetenschappelijk carrière heeft als onderzoeker van de grondslagen van de psychoanalyse en dat hij oprichter is van het *European Journal of Psychoanalysis* (dat een open *online* toegang heeft). Met dit boek wil hij het verstarde, normerend-ethische begrip 'perversie' nieuw leven inbla-

zen, voordat het helemaal door de gedragsmatige DSM-5-categorie van parafilieën is verdrongen. Benvenuto doet dit door het begrip perversie te deconstrueren vanuit de polen ethisch-onethisch, waarbij hij er terecht op wijst dat ethisch niet tot moraliteit gereduceerd kan worden. Zodoende komt er ruimte voor nieuwe betekenissen, zonder dat deze direct nieuwe waarheden worden. De rode draad in zijn betoog wordt geschraagd door een kritische beschouwing van het werk van Robert Stoller en Masud Khan, waarna hij de overstap maakt naar het werk van Lacan.

Freud gaf het polymorf perverse een plaats binnen de driftontwikkeling, waarbij de polymorf perverse infantiele seksualiteit als 'zout en peper' binnen de volwassen seksualiteit wordt geïntegreerd. Benvenuto wijst er echter op dat het driftleven meer lijkt op een 'bricolage', zoals Picasso ironisch stukjes vanuit een verschillende context in zijn figuren plaatst. Alleen door zich op een fragment te richten kan bij de perversies de 'zegening van het orgasme' worden afgeroepen. Maar het gaat bij de perversies natuurlijk om meer. In de perverse handeling is de gevoelswereld van de ander of de Ander een essentiële component; het gaat immers om de schrik van de ander bij exhibitionisme of de woede en strengheid van de Ander bij masochisme. Maar ook bij deze laatste vormen van perversie is altijd een concrete ander betrokken die schuldig gemaakt wordt of wier vrouwelijke lichamelijke wordt getriualiseerd. Het gevoelsleven van de ander wordt gebruikt voor de perverse lustbevrediging en de ander wordt als een subject-object buitengesloten. Deze 'hetero-dystonie' met als onderliggende emotie een intense jaloezie, beschouwt Benvenuto als het wezenlijke van de perversie. De verstoorte relatie met de ander is niet de uiterlijke verschijnings-